

It was justified, calling for the legal doctrine to be adopted, introducing the term «doctrine» in the names of the president's legal acts, the parliament, the state ordinance of the country, which are clearly indicated in the state mandates. These are based on a number of legal categories and understand the theory and concept, in terms of supremacy of legal doctrine and hidden in these areas of suspicion, in order to require a more complete reform.

Legitimization of doctrinal position in the sphere of the right to freedom of creativity of the Bula was implemented by the National doctrine of development of the doctrine of informational security of Ukraine. Dzherelom of the right to freedom of creativity є The national doctrine of developing awareness in part of the development of minds for developing specialties and creative self-realization of the skin lesion of Ukraine, the development of creative health and self-learning. As a whole, it is conceptual to lay the foundation of the security of the right to freedom of creativity, even without developing creative interests in people, it is not necessary to have the right to freedom of creativity, the right to freedom of creativity will be in the area of declarativeness.

Docity was brought forward from the perspectives of the farthest gains and growth from the whole directly formulate the doctrine of freedom of creativity and the legitimacy of the doctrinal position in these spheres.

Keywords: Legal doctrine, the right to freedom of creativity, source of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-34

УДК 340.113

*Ігор Ігорович Павлюков,
аспірант кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВІ ЗАСОБИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОТВОРЕННЯ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ АНАЛІЗУ

Постановка проблеми. Життєдіяльність сучасного суспільства, успішність здійснюваних реформ, забезпечення природних прав людини і можливість урівноваження різноманітних інтересів і потреб безпосередньо залежить від ефективності процесу правотворення. Не зважаючи на його поліструктурність і складність, можливо говорити про наявність механізму правотворення, який складають певні елементи, що забезпечують об'єктивність та дієвість правотворення. Одним з основних завдань української держави у сфері правотворення є приведення національного законодавства та практики його застосування у відповідність до міжнародних стандартів та потреб сучасного суспільства. Правові засоби є основним інструментом досягнення цієї мети, отже, їх наукове дослідження має як теоретичне, так і практичне значення. Сучасна правова наука приділяє недостатньо уваги аналізу змісту та сутності категорії «правові засоби», малодослідженість якої актуалізує необхідність ґрунтового доктринального дослідження щодо їх місця в механізмі сучасного правотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу теоретичних досліджень категорії «правові засоби» як основної категорії інструментальної теорії права становлять праці С. С. Алексєєва, О. В. Малько, К. В. Шундікова та В. А. Сапун, які запропонували обґрунтовані підходи до розуміння категорії «правові засоби». Сучасним дослідженням категорії «правові засоби» активно приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як М. В. Буромєнський, Д. О. Андреєв, Н. В. Анішук, Т. В. Волинець, Н. В. Волкова, Ю. В. Гридасов, Н. М. Дятленко, Г. В. Єрьомєнко, Л. В. Карабут, В. І. Ткаченко, Б. В. Кузьменко, М. М. Кузьміна, О. А. Куций, І. І. Митрофанов, О. С. Мірошніченко, Є. Б. Ольховський, О. В. Онуфрієнко, В. В. Пахомов, О. Ю. Салманова, О. О. Степанов, А. М. Чернобай та інші. Однак, не применшуючи значення праць цих вчених, ми повинні зазначити, що дослідження правових засобів залишаються малочисельними та не забезпечують формування цілісного уявлення про цю категорію. Крім того, приділена ще недостатня увага правовим засобам в контексті правотворення.

Мета статті. Дослідити місце правових засобів як складової механізму правотворення.

Основні результати дослідження. З'ясування місця правових засобів у механізмі правотворення потребує обґрунтування їх розуміння на доктринальному рівні. Під правовими засобами О. Зайчук та Н. Оніщенко розуміють норми, суб'єктивні права та юридичні обов'язки тощо, під правовими способами – дозволи, заборони, зобов'язання, під правовими формами – дотримання, виконання, використання заборони, зобов'язання [1, с. 11]. Л. Удовика та О. Ганзенко вважають, що правові засоби – «ключова категорія інструментальної теорії права і у найбільш загальному розумінні є системою передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин. Такий методологічний підхід до вивчення та сприйняття права дозволяє бачити у будь-якому правовому явищі не просто систему дозволів, заборон та зобов'язань, а сукупність реальних та дієвих інструментів досягнення приватної чи публічної мети» [2, с. 202]. Тобто поняття «правові засоби» і «правові інструменти» автори вважають фактично синонімічними.

На думку О. В. Онуфрієнко, правові засоби – це система субстанційних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин, які поступово набувають характеру інструментальної гри, досягають приватних та публічних цілей. Новаційність запропонованої О. В. Онуфрієнко дефініції визначається введенням до її понятійного простору ознаки системності, комплексним обґрунтуванням сучасного цільового призначення правових засобів. Використання категорії «система» підкреслює, по-перше, системотворчий характер правових засобів стосовно правових цілей і, по-друге, означає, що саме правові засоби виступають окремими реально функціонуючими елементами правової системи в цілому. Цільове призначення правових засобів детермінується виявленою роллю права в суспільствах, що поступово набувають постмодерністського характеру. Розгляд правовідносин як специфічної інструментальної гри дозволяє підкреслити особливу змагальність, що є властивою правовідносинам за сучасних умов [3, с. 14-15].

Правові засоби правотворення є субстанційними, адже забезпечують створення самої правової матерії. Так, А. М. Денисова до таких правових засобів (засобів-постанов, інструментів) відносить зобов'язання, дозволи, заборони, заохочення, пільги, норми права, принципи права тощо, тоді як до дієвих (засобів-дій, технологій) – акти реалізації права, акти застосування права, акти тлумачення права і всі процеси юридичної діяльності. Усі правові засоби, на думку вченої, в результаті узагальнення (трансформації) поділяються на правові стимули та правові обмеження. Правовий стимул визначається як засіб формування у суб'єкта необхідної законослухняної поведінки шляхом створення необхідних умов щодо задоволення суб'єктивних інтересів суб'єкта завдяки виконанню правових приписів. А правові обмеження – це правовий засіб стримування протиправного діяння, що створює умови для задоволення інтересів уповноваженого суб'єкта і суспільних інтересів в охороні й захисті [4, с. 191-192].

На нашу думку, найбільш доречно визначити правові засоби як правові явища, що відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей. В якості правових засобів виступають норми та принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав тощо [5, с. 381].

Аналіз юридичної літератури підтверджує висновок про те, що науковці надають механізму правотворення значно ширшого значення, ніж лише як сукупності правових засобів. Так, М. Осипов механізм правотворення визначає як організований комплекс юридичних та не юридичних засобів, що використовується суб'єктами правотворчості з метою створення, зміни або відміни діючих норм права та вказує на такі його елементи, як засоби аналізу сучасного стану системи права; засоби, спрямовані на розробку концепції законопроєкту (концептуальне проєктування); засоби, направлені на підготовку проєктів нормативно-правових актів; засоби внесення проєктів нормативно-правових актів у правотворчий орган; засоби обговорення проєктів у правотворчому органі; засоби прийняття законопроєкту в правотворчому органі; засоби підписання і затвердження проєктів нормативно-правових актів, особливості вступу в силу нормативно-правових актів. На думку М. Осипова, зазначені засоби сприяють здійсненню правотворчих дій і операцій, а також самі є цими правотворчими діями, комбінаціями і операціями, які сприяють досягненню цілі правотворчості [6]. Зазначимо, що у такому визначенні механізм правотворення максимально поєднаний із правотворчим процесом і є сукупністю видів правової діяльності у цій сфері.

Механізм правотворення науковцями поділяється на етапи та стадії. Так, С. Деєв виділяє два етапи механізму правотворення. Перший етап – це етап попереднього формування державної волі (підготовка проєкту), який починається із стадії прийняття рішення про підготовку проєкту. Іншими послідовними стадіями є стадія попередніх робіт, що передують складенню тексту проєкту (виявлення суспільної потреби в нормативному регулюванні відповідної сфери суспільних відносин; аналіз діючого законодавства у цій сфері, вироблення основних положень майбутнього акта); стадія підготовки початкового тексту проєкту (залучення до цього процесу відомств, науково-практичних закладів, окремих науковців, кваліфікованих юристів-практиків); стадія попереднього обговорення проєкту (головною умовою є всебічність цієї процедури та обов'язковість проведення правової, фінансової, екологічної та іншої спеціалізованої експертизи).

Другий етап починається з часу, коли робота над проєктом вступає в офіційну фазу і здійснюється самим правотворчим органом. С. Деєв його визначає як зведення державної волі в закон (діяльність правотворчого органу з розгляду і прийняття нормативного акта). На цьому етапі здійснюються такі стадії: внесення розгляду проєкту в порядок денний засідання; обговорення і офіційне прийняття проєкту, офіційне оголошення прийнятого нормативного акта [7, с. 109-114].

У науковій літературі наявна проблема розмежування механізмів правотворення і правотворчості. З одного боку, вказує В. Сапун, єдиними для обох категорій є: цілі і завдання цих механізмів (створення основ нормативно-правового регулювання, правових законів); принципи (демократизм, гласність, пріоритет прав і свобод людини і громадянина, несуперечливість законодавства, врахування об'єктивних властивостей права та ін.); загальносоціальні правові засоби, їх поєднання в різних пропорціях у процесі правотворення і правотворчості. З іншого боку, ці механізми є різними явищами правової дійсності. Правотворення в більшій мірі забезпечується загальносоціальним механізмом формування права, яким є: духовні, культурологічні та інші фактори процесу правотворення; рівні та структурні елементи правосвідомості (масового, професійного, наукового) [8, с. 384].

В якості правових засобів діяльності, пов'язаної з удосконаленням законодавства, В. Риндюк називає: норми права, юридичні терміни і юридичні конструкції, правові акти, модельні нормативно-правові акти тощо. До правових засобів вчений також відносить процесуальні форми здійснення діяльності: зокрема, сесії та пленарні засідання Верховної Ради України, засідання парламентських комітетів. Кожна діяльність, відзначає науковець, здійснюється у певний спосіб за допомогою використання певних прийомів, методів, з дотриманням певного порядку дій (певних процедур), такими способами щодо удосконалення законодавства є правотворча техніка [9, с. 42-43].

Основними елементами механізму правотворення, на нашу думку, є правові засоби (щодо механізму правотворчості ними є регламентована нормативно-правовими актами діяльність уповноважених державних органів із прийняття, зміни, скасування правових норм); нормативно-правові акти, відповідно до яких здійснюється вказана діяльність; акти застосування права; правовідносини між суб'єктами механізму правотворчості з впорядкування та удосконалення правотворчого процесу. До правових елементів механізму правотворення віднесемо також акти застосування права, якими визначаються індивідуальні правові акти-волевиявлення (рішення) уповноваженого компетентного державного органу або посадової особи, які на основі юридичних норм установлюють (змінюють, припиняють) права і обов'язки учасників конкретних правовідносин або міру відповідальності конкретних осіб за вчинене ними правопорушення.

На нашу думку, кожен етап правотворення складається зі стадій формування права, кожна з яких вимагає власних правових засобів з метою оптимізації цього процесу.

На першій стадії виникають об'єктивні передумови в правовому регулюванні тих чи інших суспільних відносин. В її межах необхідно визначити ці передумови зацікавленими соціальними групами у формі визначених соціальних вимог, які на цій стадії правотворення виражають потребу у правовому регулюванні суспільних відносин.

Друга стадія правотворення пов'язана з формуванням самої ідеї проєкту нормативного акта або іншого офіційного джерела права. На цій стадії правотворення формуються уявлення не тільки про зміст майбутнього закону, але й про засоби, типи та методи правового регулювання суспільних відносин.

Нарешті, на третій стадії правотворення спостерігається актуалізація соціальних вимог у формі завершення ідеї майбутнього нормативного акта, виражена у вигляді пропозицій та вимог щодо його створення.

Висновки та пропозиції. Сучасні дослідження теоретичних та практичних проблем правотворення мають бути зосереджені на розвитку та удосконаленні правотворення:

1) впорядкування та усталення правотворення задля зупинення хаотичної роботи з правотворення при нестабільній політичній ситуації. Ці дії вимагатимуть покладення відповідальності на суб'єктів правотворчості за прийняття та введення в дію нормативно-правових актів;

2) створення визначених стандартів правотворення, що саме зараз набуває особливої актуальності. При цьому слід враховувати, що процес правотворення є складним правотворчим явищем, що включає в себе певний суб'єктний склад та ряд етапів;

3) експертне забезпечення процесу правотворення, що має принципове значення для покращення його якості, та який допускає участь учених у підготовці проєктів нормативно-правових актів. Саме на них буде покладено завдання з трансформації волі законодавця у проєкт нормативно-правового акта, а також забезпечення спрогнозованості дії та ефективності нормативно-правового акта;

4) посилення координації щодо програмного характеру правотворення, що буде проявлятися у виробленні єдиної програми розвитку законодавства в певній сфері суспільних відносин;

5) подальша концептуалізація правотворення, що передбачає проведення діяльності на основі єдиних принципів і правил з метою формування системності законодавчої бази та забезпечення комплексності правового регулювання;

6) врегулювання правового статусу суб'єктів правотворення, процедурно-процесуальних основ роботи органів правотворення, правового статусу юридичних документів, що приймаються, порядку введення їх у дію тощо. Ці дії мають бути спрямовані на збільшення ефективності функціонування правотворчої діяльності.

Перспектива подальшого дослідження даної теми зумовлена широким спектром правових засобів правотворення, необхідністю створення якісної доктринальної основи для продовження процесів правотворення.

Список використаних джерел

1. *Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.*
2. *Удовика Л., Ганзенко О. Правові засоби правотворчості в контексті інтеграції України в ЄС. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 201–205.*
3. *Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Онуфрієнко; Національний університет внутрішніх справ. Х., 2004. 18 с.*
4. *Денисова А. Правові засоби: поняття та види // Право України. 2010. № 7. С. 190–195.*
5. *Павлюков І. І. Правові засоби: ознаки, значення та функції / І. І. Павлюков // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези VIII Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013: <http://DSpace.univer.kharkov.ua> «юридичний факультет»; <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua> «наукове життя»/конференції та інші наукові заходи/VII Міжнародна конференція молодих вчених та студентів «Від громадянського суспільства – до правової держави». – 627 с.*
6. *Осипов М. Ю. Механизм правотворчества и правового регулирования: понятие и соотношение // Молодежь и наука : сборник материалов VI Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Красноярск : Сибирский федеральный ун-т, 2011. URL: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2010/section10.html>*
7. *Деев С. В. Механизм правотворческого процесса: основные стадии и динамика развития. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 58. С. 109–114.*
8. *Сапун В. А. Механизм правообразования и правотворчества: проблемы соотношения и демократизации // Юридическая техника. 2014. № 8. С. 383–386.*
9. *Риндюк В. І. Удосконалення законодавства як правотворча діяльність // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 34. Том 1. 2015. С.40–43.*

References

1. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs : pidruchnyk / Za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. K. : Yurinkom Inter, 2006. 688 s.*
2. *Udovyka L., Hanzenko O. Pravovi zasoby pravotvorchosti v konteksti intehratsii Ukrainy v YeS. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2017. № 10. S. 201 – 205.*

3. *Onufriienko O. V.* Pravovi zasoby u konteksti instrumentalnoi teorii prava : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» / O. V. Onufriienko; Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kh., 2004. 18 s.
4. *Denysova A.* Pravovi zasoby: poniattia ta vydy // *Pravo Ukrainy*. 2010. № 7. S. 190–195.
5. *Pavliukov I. I.* Pravovi zasoby: oznaky, znachennia ta funktsii / I. I. Pavliukov // *Vid hromadianskoho suspilstva – do pravovoi derzhavy: Tezy VIII Mizhnarodnoi naukovoï Internet-konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh*. – Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2013: <http://DSpace.univer.kharkov.ua/«iurydychnyi fakultet»>; <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/«naukove zhyttia/konferentsii ta inshi naukovi zakhody/VII Mizhnarodna konferentsiia molodykh vchenykh ta studentiv «Vid hromadianskoho suspilstva – do pravovoi derzhavy»»>. – 627 s.
6. *Osipov M. Yu.* Mekhanizm pravotvorchestva i pravovogo regulirovaniia: ponyatie i sootnoshenie // *Molodyozh' i nauka : Sbornik materialov VI Vserossiiskoj nauchno-tekhnicheskoi konferencii studentov, aspirantov i molodykh uchonykh*. Krasnoyarsk : Sibirskij federal'nyj un-t, 2011. URL: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2010/section10.html>
7. *Deev S. V.* Mekhanizm pravotvorcheskogo processa: osnovnye stadii i dinamika razvitiia. *Izvestiia Rossiiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena*. 2008. № 58. S. 109–114.
8. *Sapun V. A.* Mekhanizm pravoobrazovaniia i pravotvorchestva: problemy sootnosheniia i demokratizatsii // *Yuridicheskaya tekhnika*. 2014. № 8. S. 383–386.
9. *Ryndyuk V. I.* Udoshkonalennia zakonodavstva yak pravotvorcha diial'nist' // *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'nogo universytetu. Seriya PRAVO*. Vypusk 34. Tom 1. 2015. S. 40–43.

Павлюков І. І. Правові засоби в механізмі правотворення: доктринальний рівень аналізу

У статті проаналізовано підходи до визначення правових засобів та наведено авторське визначення цієї правової категорії. Автор визначає, що механізм правотворення максимально поєднаний із правотворчим процесом і є сукупністю видів правової діяльності у цій сфері. Окрім того, стаття аналізує етапи механізму правотворення: етап попереднього формування державної волі (підготовка проекту), який починається із стадії прийняття рішення про підготовку проекту, та етап, коли робота над проектом вступає в офіційну фазу і здійснюється самим правотворчим органом. Також автором розглянуто проблему розмежування механізмів правотворення і правотворчості та наведено єдині для обох категорій критерії.

Автор статті доходить висновку, що основними елементами механізму правотворення є правові засоби (щодо механізму правотворчості ними є регламентована нормативно-правовими актами діяльність уповноважених державних органів із прийняття, зміни, скасування правових норм); нормативно-правові акти, відповідно до яких здійснюється вказана діяльність; акти застосування права; правовідносини між суб'єктами механізму правотворчості з впорядкування та удосконалення правотворчого процесу. Також, на думку автора, кожен етап правотворення складається зі стадій формування права, кожна з яких вимагає власних правових засобів з метою оптимізації цього процесу: на першій стадії виникають об'єктивні передумови в правовому регулюванні тих чи інших суспільних відносин, тоді як друга стадія правотворення пов'язана з формуванням самої ідеї проекту нормативного акта або іншого офіційного джерела права.

Ключові слова: правові засоби, механізм правотворення.

Pavliukov I. I. Legal means in mechanism of law-making: doctrinal level of analysis

The article analyzes the approaches to the definition of legal means and provides the author's definition of this legal category. The author determines that the mechanism of law-making is maximally combined with the law-formation process and is a set of legal activities in this area. In addition, the article analyzes the stages of the law-making mechanism: the stage of preliminary formation of state will (project preparation), which begins with the stage of decision-making on project preparation, and the stage when work on the project enters the official phase and is carried out by the law-making body. Also, the author considers the problem of distinguishing between the mechanisms of law-making and law-formation and provides common criteria for both categories.

The author of the article concludes that the main elements of the mechanism of law-making are legal means (in relation to the mechanism of law-making they are regulated by regulations of authorized state bodies for the adoption, amendment, repeal of legal norms); normative-legal acts, according to which the specified activity is carried out; acts of application of law; legal relations between the subjects of the law-making mechanism for streamlining and improving the law-making process. Also, according to the author, each stage of lawmaking consists of stages of law formation, each of which requires its own legal means to optimize this process: at the first stage there are objective prerequisites in the legal regulation of certain social relations, while the second stage of law-making associated with the formation of the very idea of the draft regulation or other official source of law.

Keywords: legal means, mechanism of law-making.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-35